

Ignác Antonín Hrdina: Dějiny pramenů kanonického práva

Karolinum, Praha, 2022, 320 s., ISBN 978-80-246-5032-6.

Manuál *Dějiny pramenů kanonického práva* lze považovat za posmrtný odkaz zesnulého profesora Ignáce Antonína Hrdiny. Vědomí o zákeřné nemoci jej neodrazovalo od práce, spíše naopak: byl činný až do samého konce a tato dokončená kniha je toho přesvědčivým důkazem.

Dlouholetá pedagogická zkušenost v oboru církevního práva jej nejprve přivedla k sestavení příručky (chrestomatie) pro studenty, nazvané *Prameny ke studiu kanonického práva* (Plzeň, 2007). Na rozdíl od oboru dějin (státu a) práva, v jehož rámci obdobné příručky vycházely i za komunistického režimu, sbírka ryze kanonickopravních pramenů se díky prof. Hrdinovi objevila v češtině poprvé.¹ Čtenáři těchto Dějin pramenů kanonického práva může právě takový soubor výňatků z originálních zdrojů pomoci pochopit a prohloubit pojednávaná témata, takže lze obě knihy číst „synopticky“.

Dějínám kanonického práva a jejich pramenů se ovšem v české kanonistice po roce 1989 nevěnoval prof. Hrdina sám. Měl v tom předchůdce v prof. Jiřím Rajmundu Treterovi, který výsledek svých dosavadních pedagogických a literárních zkušeností v oboru naposledy shrnul společně s doc. Zábodem Horákem v monografii *Právní dějiny církvi. Synagoga a církev v průběhu dějin* (Praha, 2019). Z rozdílu mezi názvy knih plyne také odlišnost záběru: zatímco prof. Tretera a doc. Horák se nevěnují pouze katolickému kanonickému právu a upínají pozornost i na židovské kořeny církevní disciplíny, jakož i na nekatolické církve, prof. Hrdina se striktně zabývá katolickým kanonickým právem. Ze známých odborníků, kteří se ještě věnují dějinám církevního práva, nelze rovněž opomenout prof. Vojtěcha Vladára,

¹ Nepočítáme-li jakési torzo sbírky středověkých a tridentských kanonickopravních předpisů, které nalézáme na s. 265–299, 321–323 a 330–342 chrestomatie *Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva*, která vyšla roku 1956 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy pod redakcí prof. Josefa Turečka. Pozn. redakce.

jehož objemného manuálu *Dejiny cirkevného práva* (Praha, 2017) si prof. Hrdina velice cenil a z něhož také v této své knize hojně cituje.

Prof. Hrdina byl brilantním znalcem latiny a rovněž vyučujícím římského práva. Zatímco prof. Tretera a doc. Horák předřazují výkladu vzniku církve a jejího právního řádu kapitolu o právních dějinách Izraele od počátku do římské nadvlády, prof. Hrdina začíná poněkud nekonvenčně kapitolou *Přehled vývoje římského práva*, totiž práva, jak autor poznamenává, jež „po tisíc let provázelo římskou státnost, ale poté díky své recepci žije dále jak v právních rádech jednotlivých států, tak v právu kanonickém“ (s. 19). Od druhé do čtvrté kapitoly sleduje prof. Hrdina členění dějin kanonického práva, které je zveřejněno v předmluvě kardinála Gasparriho ke Kodexu kanonického práva z roku 1917. Slavný kanonista zde ujišťuje čtenáře, že „zajisté není nikoho, kdo neví“, že jsou tři období kanonickoprávních dějin, totiž *ius antiquum* do Graciánova Dekretu, *ius novum* od Graciána po Tridentský koncil, a konečně *ius novissimum* počínající Tridentským koncilem.

V knize prof. Hrdiny nabývá toto členění podoby druhé kapitoly *Období předklasického kanonického práva (do poloviny 12. století)*, třetí kapitoly *Období klasického kanonického práva (od poloviny 12. do poloviny 16. století)* a čtvrté kapitoly *Období poklasického kanonického práva (od poloviny 16. do 19. století)*. Skutečné nejnovější právo, *ius novissimum*, je nakonec pojednáno až v páté kapitole *Období kodifikovaného kanonického práva (20. století)*. Je potěšující, že autor nezvolil jako poslední a rozhodující mezník vývoje kanonického práva až Druhý vatikánský koncil, což by zastínilo především faktickou kontinuitu obou kodexových úprav latinské církve. Stále totiž zůstává aktuální varování papeže Benedikta před hermeneuticky neospravedlnitelným zdůrazňováním údajných novot, jimiž prý měl poslední koncil zvrátit dosavadní vývoj v katolické církvi.

Z věcného hlediska je kniha o dějinách pramenů kanonického práva manuálem, tedy učebnicí, kde nemá smysl hledat nové a převratné poznatky. Spíše naopak: požaduje se, aby manuál byl přehledný a srozumitelným způsobem strukturoval vykládanou látku tak, aby se studentům co nejvíce všípila do paměti a byla zároveň srozumitelná pro širší veřejnost, ať odbornou či laickou. I do takto těsného rámce však dokázal autor včlenit svůj originální přístup.

Již v první kapitole o římském právu je jeho cílem upozornit na roli katolické církve v procesu středověké recepcie římského práva, na níž dějiny státu a práva, vyučované za bývalého režimu na našich právnických fakultách, poněkud

„pozapomněly“: „Avšak hlavním recepčním faktorem římského práva, který toto právo doslova nesl dějinami, byla *katolická církev*. Nebyl to ovšem ‚pohyb jedním směrem‘: lze dobře mluvit i o zpětném působení kanonického práva na právo římské, na jeho tvůrčí rozvíjení, humanizaci jeho právních institutů apod.“ (s. 33).

Poté autor rovněž poukazuje na římské zákonodárství z doby, kdy křesťanství již bylo oficiálním náboženstvím, a uvádí zde právní normy z Theodosiova i Justiniánova kodexu, které se týkají církve a náboženství (s. 62–66). Při výuce dějin kanonického práva se tyto skutečnosti rovněž často pomíjejí, jako by „církevnost“ církevního práva byla definována nikoli na základě samotného obsahu právních norem, nýbrž na základě intervence církevní autority, která normy vydává či schvaluje. Je však třeba mít na paměti, že obzvláště na křesťanském Východě církev často srůstala se státní mocí do „symfonie“ často až dusivého souzvuku, jejímž projevem bývalo i zákonodárství panovníků, které se bezprostředně týkalo církve, ať již to bylo církvi k prospěchu či nikoli. Lze ovšem shrnout, že při své prezentaci právních památek křesťanského starověku autor poukázal na rozmanitou, bohatou a harmonickou právní produkci kanonického práva jak z oblasti západního, tak východního křesťanství.

Přechodem ke klasickému středověkému období kanonického práva se však najednou východní kanonické právo vytrácí. Vrací se až v poslední kapitole, pojednávající moderní kodexové právo, a to v souvislosti s pokusem kodifikovat katolické východní právo v době pontifikátu Pia XII. (s. 207–212) a s úspěšnou kodifikací téhož práva za Jana Pavla II. v roce 1990 (s. 227–231). Tento výpadek práva východních církví ovšem nenastal autorovou vinou. Pravoslaví dodnes žije z disciplinárního dědictví prvního křesťanského tisíciletí, které tvůrčím způsobem již dále nerozvíjí, zatímco na Západě v období vrcholného středověku, kdy došlo k odcizení římské a byzantské církve, dochází naopak ke vzrůstu (především) papežské normotvorby.

V proslulém Graciánově dekretu pak získává kanonické právo rovněž vědeckou metodu, jejíž podstatu autor trefně vystihuje: „Právem se tedy mluví o Graciánovi jako o tom, který emancipoval kanonické právo od teologie a konstituoval ho jako samostatnou vědu (*scientia iuris Ecclesiae*). Jeho Dekret také bývá považován za jakési ‚zlomové‘ dílo, jímž počíná ‚zlatá éra‘ či klasické období kanonického práva, popř. ‚nového‘ (tj. středověkého) práva. To přirozeně neznamená, že by se Gracián hodlal s teologií nějak rozejít – právě naopak: její (tehdy profilující) scholastickou metodu si ‚vypůjčil‘ pro své právní dílo“ (s. 123).

Jakožto vyučující antického římského práva si autor povšiml rovněž objemu Graciánovy sbírky v následujícím porovnání: „Graciánovo dílo dodnes budí respekt už svým *rozsahe*m. Ve Friedbergově druhém kritickém lipském vydání (1879) má Dekret (včetně rejstříků) 1468 stran; zahrnuje přes čtyři tisíce kapitol. Po této stránce jej lze bez rozpaků přirovnat k Justiniánovým Digestům, na nichž pod Triboniánovým vedením pracovala celá komise vynikajících expertů; Gracián ovšem pracoval nejspíše sám – pravda, v tichu klášterní cely, jak je tomu v klášterích kamaldulského řádu dodnes“ (s. 132).

Prof. Hrdina byl rovněž překladatelem dokumentů Tridentského koncilu do češtiny, což je výmluvným znamením jeho postoje k normotvorbě tohoto mimořádně významného církevního sněmu: „Není pochyb, že koncilní otcové odvedli vynikající legislativní práci – vždyť také mezi nimi byla řada vysoce erudovaných právníků. Reformní dekrety tridentského sněmu představovaly až do vydání Kodexu kanonického práva v roce 1917 nejdůležitější prameny kanonického práva“ (s. 171). V dokumentech tohoto koncilu rozlišuje aspekty dogmatické a kanonické: „Koncil projednával a v dogmatických dekretech řešil záležitosti věroučné povahy, týkající se zejména svátostí (ale i dalších témat: úcty světců, kánonu Písma apod.) a formuloval je jednak pozitivně v dogmatických dekretech, jednak negativně v kánonech („Kdo by popíral, že..., ať je vyobcován““ (s. 161).

Z právního hlediska jsou však důležitější koncilová rozhodnutí disciplinární povahy, tzv. *decreta de reformatione* (reformní dekrety), která – jak už z jejich názvu vyplývá – byla bezprostředně zaměřena na obnovu církevního života. [...] A že bude co reformovat i ve ‚vysokých patrech‘, to naznačuje už citovaný úvodní dekret z 2. zasedání, kde jsou přítomní páni biskupové vybízeni, aby pokud možno celebrowali alespoň v neděli...“ (s. 161).

Zde jsme tak svědky typické nadsázky a humoru, jehož autor rád užíval pro oživení textu. Například tak činí, když pojednává o bule Honoria III. *Super specula*, kterou tento středověký papež zakazuje klerikům studium světských zákonů: „Inu, papežové rozhodovali podle staré latinské moudrosti *Sutor, tene crepidam!* (Ševče, drž se kopyta!““ (s. 113).

Období kodifikovaného kanonického práva je ovládáno oběma kodexy, jak z roku 1917, tak „nového“ z roku 1983 (letos již 40 let starého). Ohledně kodexu z roku 1917 autor opět nastoluje téma římskoprávní inspirace kanonického práva: „O římském právu ani zmínka – ani zde ani v následujícím textu zákoníku. Z toho

kanonistika jednoznačně vyvodila, že účinností tohoto zákoníku končí platnost (mimo jiné) i práva římského jakožto podpůrného pramene práva. Rozešla se tak tehdy církev po dvou tisících let s římským právem? To vůbec nepřipadá v úvahu – už proto, že o nějakém rozchodu nemůže být řeči. Spíše lze konstatovat, že římské právo bylo novým kodexem, který se už ovšem zabývá záležitostmi výhradně duchovními (církevními), natolik recipováno, že již nemuselo figurovat vedle práva kanonického samostatně jako jeho subsidiární pramen (*fons iuris canonici*)“ (s. 199).

Autorova erudice v oblasti teorie práva se pak projevuje mj. v exkurzu nazvaném *Vliv civilistických kodifikací 19. stol. na systematiku CIC/1917* (s. 201–204). Kapitulu uzavírá slovy: „Kanonické právo se tentokrát učilo od práva světského. Nebylo na tom nic špatného a nebylo by to poprvé v právních dějinách – stačí vzpomenout na to, že několik set let bylo světské (římské) právo v procesu jeho recepcce církví učitelem práva kanonického. Byla ostatně také celá staletí (zejména ve středověku), kdy se právo světské učilo od práva kanonického, resp. římsko-kanonického“ (s. 204).

Ohledně kodexu z roku 1983 autor výstižně vystihuje dilemata, jež plynula z nejistoty, způsobené v atmosféře (po)koncilní nejednoznačnosti: „Jestliže ovšem starému piánsko-benediktinskému kodexu bylo vytýkáno, že je ‚stroze juridický‘ (což u zákoníku nepřekvapuje), pak na tomto koncilu hrozilo další, a to opačné riziko: že nový kodex bude upovídánou sbírkou pastoračních směrnic. Souvisí to s určitým trendem k právnímu nihilismu, který se projevil u té minority koncilních otců, která dokonce zpochybňovala nutnost existence kanonického práva jako takového“ (s. 213).

Samotnému Hrdinovi však záleží na právním charakteru všech pramenů, které mají skutečnou právní formu, takže například kritizuje praxi, jež kvalifikaci právního pramene (apoštolská konstituce, motu proprio) přikládá evidentně neprávním dokumentům: „Jak je tomu u apoštolských konstitucí, jimiž papež zřizuje nové místní církve, nebo např. u MP *Porta fidei* ze dne 11. 10. 2011, jímž Benedikt XVI. zahájil rok víry apod., které, jakkoli nesou označení normativního právního aktu, mají po materiální stránce charakter spíše individuálního právního aktu“ (s. 233, pozn. 324).

Také ve změti pokodexové legislativy a novel kodexu autor vždy usiluje nalézt náležitou právní kvalifikaci. Tak například motu proprio Jana Pavla II. o teologické a právní povaze biskupských konferencí *Apostolos suos* z roku 1998 charakterizuje

po stránce právní formy takto: „Třebaže formálně jde o zákon, přesto toto motu proprio zásadně nestanoví novou právní úpravu (tj. nová práva a povinnosti), nýbrž spíše reprodukuje a s novou naléhavostí interpretuje právní úpravu stávající“ (s. 239).

Svou posmrtně vydanou knihou *Dějiny pramenů kanonického práva* prof. Hrdina završil nejen svou vědeckou kariéru, nýbrž i svou práci v životě kněze, kanonisty a vzácného přítele mnoha z nás, kteří jsme měli tu čest s ním osobně spolupracovat a sdílet s ním jeho vědecké, lidské i křesťanské osobní kvality. Zanechal po sobě pro nás ještě tuto knihu, vědom si zásady, že to, co je psáno, zůstává pozůstalým po zůstaviteli: *littera scripta manet*.

Stanislav Příbyl